

УДК 930.2:94(477)

М. М. Вітряк**ПРАЦІ Л. Д. КУЧМИ ЯК ДЖЕРЕЛО
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ****Вітряк Максим Миколайович**, аспірант кафедри історії та етнографії України, e-mail: max.vitriack@gmail.comОдеський національний політехнічний університет
просп. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна**АНОТАЦІЯ**

Мемуарні роботи Л. Д. Кучми — цікаве джерело у новітній історії України. І тому автор статті, досліджуючи цей напрямок діяльності другого президента України, підкреслює актуальність книг Кучми-політика для вивчення сучасного українського суспільства. В статі аналізуються процеси становлення державних інститутів та економіки молодої держави, як вони відображені у працях другого президента України Л. Д. Кучми. В дослідженні також подаються історія та передумови написання цих книг, узагальнена їх тематика та напрямок інтересів автора книг. Автор статті має на меті привернути увагу дослідників до книг другого президента України Леоніда Даниловича Кучми «Про найголовніше», «Після Майдана», «Кроки становлення національної економіки» та «Зламне десятиліття». У статті дано огляд і короткий зміст книг другого президента. Наголошується на критичному осмисленні праць Л. Д. Кучми.

Ключові слова: *Леонід Кучма; публіцистика; історія України; економіка.*

М. Н. Витряк

**ТРУДЫ Л. Д. КУЧМЫ КАК ИСТОЧНИК
ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ УКРАИНЫ**

Витряк Максим Николаевич, аспирант кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: max.vitriack@gmail.com

Одесский национальный политехнический университет
просп. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

Мемуарные работы Л. Д. Кучмы — интересный источник в новейшей истории Украины. Поэтому автор статьи, исследуя это направление деятельности второго президента Украины, подчеркивает актуальность книг Кучмы-политика для изучения современного украинского общества. В статье анализируется процесс становления государственных институтов и экономики молодого государства, как они отображены в книгах второго президента Украины Л. Д. Кучмы. В исследовании также подается история и условия написания этих книг, обобщена их тематика и направление интересов автора книг. Автор статьи имеет целью привлечь внимание исследователей к таким книгам второго президента Украины Леонида Даниловича Кучмы «О самом главном», «После Майдана», «Шаги становления национальной экономики» и «Сломанное десятилетие». В статье дан обзор и краткое содержание книг второго президента. Отмечается на критическом осмыслении трудов Л. Д. Кучмы.

Ключевые слова: *Леонид Кучма; публицистика; история Украины; экономика.*

M. M. Vitryak

**PAPERS BY L. D. KUCHMA AS SOURCE FOR STUDYING
THE HISTORY OF UKRAINE**

Vitryak Maksym Mykolayovych, Ph.D. student, History and Ethnography of Ukraine Department, e-mail: max.vitriack@gmail.com

Odesa National Polytechnic University
1 Shevchenko Avenue, Odesa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

Literary and journalistic works of L. D. Kuchma is an interesting source in the modern history of Ukraine. Therefore, the author of the article, exploring this activity — the second President of Ukraine, underlines the relevance of books Kuchma's policy for the study of modern Ukrainian society. The article analyzes the process of formation of state institutions and the economy of the young state. The study also served the story and the preface of the writing of these books, generalized their topics and the direction of interest of the author of the papers. The author of this article aims to draw researchers' attention to such books of the second President of Ukraine Leonid Kuchma «About the most important», «Notes of a President. After the Maidan», «the Steps of formation of national economy 1994–2004» and «Broken decade». This article provides an overview and brief contents of the books of the second President. Notes on critical reflection monographs by L. D. Kuchma. This study for a wide range of interested readers in the history of Ukraine.

Key words: Leonid Kuchma; journalism; history of Ukraine; economy.

Заслугою Леоніда Кучми є те, що за десять років його президентства пройшло становлення української держави, її політичних інститутів та структури, означені вектори розвитку та напрямки реформ. Значним вкладом в сучасну політичну українську культуру стала його політична публіцистика.

Дане дослідження має за мету проаналізувати ідеї другого Президента України, які є актуальними для сучасного українського суспільства. Обсяг цієї статті недостатній для висвітлення усіх проблем, згаданих автором у його працях, тому у ній розглядаються лише основні праці Л. Д. Кучми з використанням критичних думок дослідників [6; 7]. Об'єктом вивчення є книги Л. Д. Кучми. Із зазначеної мети перед автором статті

постають такі завдання: дати короткий огляд праць та опрацювати проблематику публікацій Л. Д. Кучми.

В своїй першій книзі «Про найголовніше» Леонід Кучма аналізує становлення української державності, вказує на різноманітність регіонів країни. Книга була видана 1999 року в період становлення незалежної держави на межі століть [3].

Написання книги було викликано необхідністю осмислення перших років незалежності. Книга має три основні розділи. Перший розділ присвячений прем'єрству Кучми. Другий розділ — становленню держави та хитанням внутрішньополітичного дискурсу від правого сектору до лівого. У третьому розділі книги йде мова про різну історичну долю регіонів країни та соціально-економічний спектр зв'язків України з Росією та Європою.

Резюмуючи, автор зазначив, що головним підсумком минулого десятиріччя, очевидним для всього світу, стало остаточне і безповоротне становлення незалежної Української держави, без якої вже не можна вести мову про Європу. Водночас, зауважив Кучма, успіхи України були б неможливими без допомоги друзів з усього світу, країн Європи, Америки, Азії.

Книга «После Майдана», що видана у 2008 році, є особистою відповіддю Л. Д. Кучми своїм опонентам на несправедливі звинувачення його в усіх бідах незалежної України. У ній зібрані витяги із записів щоденникового характеру, які автор — Леонід Данилович Кучма — президент України (1994–2004), вів протягом 2005–2006 років. Він аналізує поточні політичні події в Україні та світі [5].

Наступна книга «Кроки становлення національної економіки 1994–2004 роки», що вперше була видана в Києві, є фактично збірником офіційних документів, доповідей, стенограм, виступів керівника держави в парламенті, на нарадах, зборах, у робочих поїздках, на галузевих з'їздах, а також щорічних послань Президента, які реально відображають процес становлення та розвитку вітчизняної економіки [4].

Причину написання цієї книги автор пояснив у передмові: «В один з перших днів після того, як закінчилися мої президентські повноваження, я поклав перед собою на стіл магнітофон, запису книжку з олівцем і кілька книг» [4].

На написання книги, за словами автора, він витратив чотири роки. В ній політик критично оцінює економічні під-

сумки перших 10 років незалежності, протиставляючи роки свого президентства «періоду правління помаранчевої влади». Представляючи видання, Л. Кучма сказав: «У цій книжці я повертаюся до досвіду найважчих часів для нашої держави — років становлення, неоднозначних, не позбавлених помилок. Але головного ми досягли — ми створили економіку, яка міцно стояла на ногах, на своїх ногах. І це було головне досягнення президента, уряду та парламенту» [4].

Книга була видана після першого Майдану, тому автор підкреслює, що позитивно ставиться тільки до науково-технічних революцій. Пояснюючи назву, Кучма сказав, що економічна динаміка 2000–2009 років дійсно нагадує зламане навпіл десятиліття: перша п'ятирічка (2000–2004) дала приріст ВВП 49,5 %, а друга (2005–2009) — всього 3,2 %. У власній передмові Кучма, посилаючись на політолога Видріна, наголошує, що стан країни залежить від її політичної верхівки лише на 3 %. Але тут же автор зауважує, що його друг професор Анатолій Гальчинський стверджував протилежне. Як яскравий успіх свого президенства він наводить історію реформування «Укрзалізниці» та згадує свого друга та близького помічника Георгія Миколайовича Кирпу, голову «Укрзалізниці», про якого відгукувався як про талановитого керівника та енергійного реформатора, який реанімував українську залізницю. Кучма описував стан залізниці так: «У 1999 році «живими» грошима була оплачена тільки п'ята частина внутрішніх вантажних перевезень, а на Донецькій залізниці цей показник не перевищував 12 відсотків. Незбалансована тарифна політика відлякала тоді багатьох клієнтів і привела до втрати традиційних тарифних перевезень по країнам СНД через територію України. В результаті ми втрачали щороку 500 мільйонів доларів тільки від зниження обсягів транзитних перевезень!» [2, с. 24].

Кучма згадував, як Кирпа, щоб продемонструвати справжній стан залізниць, возив його на Київській вокзал, який був за твердженням самого Кучми: «як після громадянської війни» [2, с. 24].

Також Кучма рішуче відкинув звинувачення у так званому «кумівстві», але визнає свої кадрові помилки, хоч наголошує, що керувався професійними здібностями при призначенні на владні посади.

За словами Л. Д. Кучми у книзі «Кроки становлення національної економіки», етап економічних перетворень в Україні можна розглядати як спробу змін в економіці (прискорення приватизації, фінансова стабілізація, створення ринкової інфраструктури тощо). Однак рішучих кроків з реалізації проголошеного курсу президент на початку правління (у перші 100 днів) не здійснив. Ситуація ж в економіці країни продовжувала погіршуватися. Верховна Рада схвалила 144-трильйонну емісію, яка призвела до вибуху начебто приспаної інфляції, удвічі збільшивши курс долара і ціни. За межею бідності опинилися мільйони громадян. Ускладнюються взаємовідносини з Росією і Туркменією щодо розрахунків за енергоносії. Борг України цим країнам перевищив 1 млрд дол. Втративши близько третини свого ринку в Росії, Україна не змогла отримати його на Заході [4].

У цій книзі Л. Кучма спростовує тезу про виняткову орієнтацію на Захід, заявляючи про необхідність розвитку стратегічного партнерства з Росією і країнами СНД за першочергового зміцнення двосторонніх зв'язків з державами Співдружності.

Після книги «Кроки становлення національної економіки 1994–2004 роки» (2008) Кучма видав книгу «Зламана десятиліття», яка на сьогодні є останньою в його доробку. В ній він суворо оцінив економічні підсумки 10-річчя, протиставляючи роки свого президенства [2].

Загалом у «Зламаному десятилітті» розкрито досвід, успіхи і прорахунки у подоланні глибокої трансформаційної кризи 90-х років, досягнення й прорахунки під час здійснення реформ та економічного зростання у 2000–2004 рр., економічні втрати у 2005–2009 рр., їхні причини і наслідки, а також шляхи подолання кризи та забезпечення сталого розвитку українського суспільства на найближчу перспективу. Важливе місце у книзі відведено структурним реформам — утвердженню приватної власності, приватного підприємництва і бізнесу та галузевим проблемам економіки. Видання наповнене відвертими роздумами про політиків, з якими працював Кучма, та оцінками їхніх дій. «У чому винен Ющенко? Він винен у тому, що обіцяв людям свідомо нездійсненні речі. Займався підбурювальною, революційною демагогією. Робив він це, як видно з його розмов, свідомо і цинічно. Щоправда, я допускаю, що інколи, при великому

скупченні народу, він і сам вірив своїм обіцянкам і був упевнений, що зможе стати справжнім народним героєм, борцем за все хороше проти всього поганого» [2], — писав Кучма про свого наступника на посту президента. «Зламане десятиліття» є цікавим джерелом даних у сучасній історії України, де Кучма критично оцінює власні перемоги та поразки, скептично осмислює суспільно-політичні трансформації, що відбувалися на території колишнього соцтабору. Кучма свої нотатки закінчує так: «Оновлення країни може з'явитися тільки результатом тривалого еволюційного процесу, результатом глибоких, але поступових реформ. Цією книгою хотілося б внести свою лепту у подолання кризових явищ, за якими, хочеться вірити, піде довгий період процвітання України в європейській сім'ї народів» [2].

Леонід Данилович розмірковує про пріоритети зовнішньої політики, виділяються при цьому окремі проблемні моменти, що перебувають у полі зору політичних еліт. До них автор зараховує політику багатовекторності, відносини зі США, Російською Федерацією та Євросоюзом, що давало можливість «підтримувати дружні, взаємовигідні відносини з Росією і не сваритися із Заходом» [4].

Кучма намагався довести, що через одновекторну політику попередньої влади міжнародне становище України на той час було найслабшим за всі роки незалежності, і зазначає, що нинішнє керівництво держави повертається до багатовекторного зовнішньополітичного курсу, принаймні чітко декларує, що Україна має бути присутньою всюди, де є її інтереси і де можна отримати максимум користі.

Підіймаючи тему українсько-російським відносин, Л. Кучма критично відгукувався про перспективи відносин між Україною і Росією, які, на його думку, «стають все більш прагматичними і навіть жорсткими» [2]. За твердженням Кучми, в Україні немає альтернативи стратегічному партнерству згідно з Великим договором від 1997 р. Тому він радить російському політикуму засвоїти: хоч би хто був президентом України, він передовсім відстоюватиме державні і національні інтереси України. Водночас українській владі важливо усвідомити, що нашій країні потрібна дружба і стабільна Росія, а також великий євразійський ринок, не менш привабливий, аніж поділені ринки Заходу.

Торкаючись різних аспектів зовнішньої політики України, автор схиляється до того, що нова зовнішня політика України має бути багатовекторною, ініціативною та активною. Головне в ній — відстоювати національні інтереси, але не через конфронтацію, не за рахунок інших, а на основі розвитку рівноправних і взаємовигідних відносин з різними державами.

У висновку можна зазначити, що другий президент України Леонід Данилович Кучма виявив себе як талановитий публіцист, який на сторінках своїх книг торкається багатьох проблем незалежної України. Літературна творчість Л. Д. Кучми становить цікаве та інформативне джерело перших десяти років існування незалежної України.

Література та джерела

1. Бондаренко К. Портрет на фоні епохи / К. Бондаренко. — Х.: Фолио, 2007. — 635 с.
2. Кучма Л. Д. Зламане десятиліття / Л. Д. Кучма. — К.: Інформаційні системи, 2010. — 556 с.
3. Кучма Л. Д. Про найголовніше / Л. Д. Кучма. — К.: Книга, 1999. — 350 с.
4. Кучма Л. Д. Кроки становлення національної економіки 1994–2004 роки : доп. та виступи Президента України: офіц. док.: у 2 кн / Л. Д. Кучма. — Київ: Либідь, 2008. — Кн. 1. — 520 с.
5. Кучма Л. Д. После Майдана / Л. Д. Кучма. — К.: Фолио, 2010. — 620 с.
6. Корж Г. П. Настоящая биография второго президента Украины / Г. П. Корж. — Х.: Фолио, 2007. — 413 с.
7. Луканов Ю. Третій президент: Політичний портрет Леоніда Кучми / Ю. Луканов. — К.: Такі справи, 1996. — 154 с.

REFERENCES

1. BONDARENKO, K. (2007) Portret na fone eposhi — *Portrait on the background of the era*. Kharkiv: Folio. (In Russian).
2. KUCHMA, L. D. (2010) Zlamane desyaylittya — *Broken Decade*. Kyiv. (In Ukrainian).
3. KUCHMA, L. D. (1999) Pro nayholovnishe — *About the most important*. Kyiv: JSC «Knyha». (In Ukrainian).
4. KUCHMA, L. D. (2008) Kroky stanovlennya natsional'noyi ekonomiky — *Steps of the National Economy*. Kyiv: Lybid. (In Ukrainian).
5. KUCHMA, L. D. (2010) Posle Majdana — *After Maidan*. Kyiv: Folio. (In Russian).

6. KORZH, G. P. (2007) *Nastojashhaja biografija vtorogo prezidenta Ukrainy* — This biography of the second president of Ukraine. Kharkiv: Folio. (In Russian).
7. LUKANOV, Yu. (1996) *Tretiy prezident: Politychnyy portret Leonida Kuchmy* — Third president: Political portrait of Leonid Kuchma. Kyiv: Taki spravy. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 2 листопада 2017 р.

УДК 930(477)«18»

Л. І. Ломако

**ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТИТУТИ В СИСТЕМІ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ ХІХ ст.
В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ДОРЕВОЛЮЦІЙНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Ломако Людмила Іллівна, к. п. н., доц. кафедри педагогіки та управління освітою, e-mail: tanya17021924@gmail.com

Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано дореволюційну історіографію історії створення та діяльності педагогічних інститутів в системі університетської освіти ХІХ ст. в українських землях. Дослідження базується на принципах і методах історизму, системності, наукової об'єктивності, поєднання логічного та історичного. Досліджено нормативно-законодавчі документи, узагальнюючі дослідження стану тогочасної освіти і навчальних закладів, історії окремих університетів, факультетів, біографічні словники і спогади професорів і викладачів, огляди публічних лекцій та викладання наук в університетах, публікації в періодичних виданнях. Автори критично оцінювали роботу університетських педінститутів, виокремлювали недоліки, пропонували своє бачення організації їх діяльності. Зібраний дослідниками тогочасної доби фактичний і аналітичний матеріал безперечно має теоретичне і практичне значення, однак цілісного системного вивчення зазначеної теми не проводилось.

Ключові слова: педагогічний інститут; університетська освіта; дореволюційна історіографія.